

УДК 811.111-112

КРИЗА ЯК СУБ'ЄКТ СХЕМИ ДІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ КОРЕЛЯТИВ

(на матеріалі англomовного газетного дискурсу)

М.Ю. Сальтевська, канд. філол. наук (Харків)

У статті встановлені концептуальні кореляти референта КРИЗА, утворені за схемою дії у сучасному англomовному газетному дискурсі й з'ясований їх аксіологічний потенціал. Виявлені метафори побудовані на полікванторному підґрунті, заданому схемою дії. Аксіологічна маркованість референта надає метафорам негативного утилітарного змісту й фокусує увагу на небажаності кризи з точки розу суб'єкта оцінки.

Ключові слова: англomовний газетний дискурс, когнітивна метафора, концептуальний корелят, концептуальний референт.

Сальтевская М.Е. КРИЗИС как субъект схемы действия концептуальных коррелятов (на материале современного англоязычного газетного дискурса). В статье установлены концептуальные корреляты референта КРИЗИС, образованные по схеме действия в современном англоязычном газетном дискурсе и определен их аксиологический потенциал. Выявленные метафоры основываются на поликванторном принципе, заданном схемой действия. Аксиологическая маркированность референта придает метафорам негативное утилитарное значение и акцентирует внимание на нежелательности кризиса с точки зрения субъекта оценки.

Ключевые слова: англоязычный газетный дискурс, когнитивная метафора, концептуальный коррелят, концептуальный референт.

Saltevska M.Y. CRISIS as the Subject of the "Doing" Schema of Conceptual Correlates (in the Contemporary English Newspaper Discourse). The article discovers the conceptual correlates of the referent CRISIS, created on the basis of the "doing" schema in the contemporary English newspaper discourse and brings to light their evaluative potential. The correlate conceptual space of the CRISIS metaphors is a hierarchic network of domains formed by the propositional schemas of the basic frames. The correlates realize the negative evaluative potential.

Key words: cognitive metaphor, conceptual correlate, conceptual referent, English newspaper discourse.

Значну роль у проясненні поняттєвого й емоційно-ціннісного змісту концепту КРИЗА відіграє метафора як спосіб концептуалізації дійсності, що полягає у проясненні одного концепту посередництвом іншого [1, с. 203]. Метафоризація заснована на взаємодії двох структур знання, які називають концептуальним референтом або цариною цілі, маючи на увазі концепт, що осмислюється, та концептуальним корелятом або цариною мети, апелюючи до концепту, в термінах якого він осмислюється [1, с. 245].

Когнітивні трансформації царини джерела описуються в термінах метафоричних кореляцій – лінгвокогнітивних процедур розширення

(*extension*), специфікації (*elaboration*), редукції (*questioning*) і комбінування (*combining*) [2, с. 67–70]. Процедура *розширення* пов'язана із введенням в царину джерела нового елемента, який не "висвітлюється" у базовій конвенціональній кореляції. Суть процедури *специфікації* полягає в деталізації конвенціонального елемента. Процедура *комбінування* активує декілька концептуальних метафор, об'єктивованих у дискурсі одним образним метафоричним виразом. У результаті процедури *редукції* валідність елемента царини джерела ставиться під сумнів, у результаті чого цей елемент не може бути застосованим до царини цілі.

У дискурсі метафори реалізуються словосполученнями і реченнями у контексті висловлень. Інформація, репрезентована словосполученнями і реченнями як матеріальними формами, організується за певними ономазіологічними моделями, іншими словами, – подієвими схемами (ономазіологічними моделями) [3; 4, с. 3–14]. Однією з них є схема дії.

Переважає більшість досліджень концептів містить опис лінгвальних засобів їх метафоричного втілення, як сталих конвенціоналізованих, так і нових оригінальних, які утворюються суб'єктами дискурсу у процесі розумово-мовленнєвої діяльності. У цьому аспекті особливо цікавими є дискурси на кшталт газетного, функціонально-стилістичний потенціал яких поєднує стандартизованість, що створює підґрунтя для реалізації рекурентних конвенціоналізованих метафор зі стертою образністю, й експресивність, що сприяє формуванню оригінальних нових метафор, наділених живою образністю.

Особливою увагою дослідників користується метафоризація соціально значущих аксіологічно маркованих концептів, які відіграють значну роль у житті представників лінгвокультурних соціумів, у тому числі й англомовних, і впливають на формування їх образу світу. До такого типу концептів відноситься і концепт КРИЗА, метафоричне втілення якого ще не було об'єктом комплексного лінгвістичного аналізу.

Метою статті є встановлення корелятив концептуального референта КРИЗА, утворених за схемою дії у сучасному англомовному газетному дискурсі.

Схема дії, в рамках якої референт КРИЗА виконує семантичну роль об'єкта, має кілька різновидів, а саме: неафективної дії, де референт КРИЗА є пацієнтом; афективної дії, де він виступає афективом; і, нарешті, каузативної дії, де він набуває ознак фактитива.

Схема дії, в рамках якої референт КРИЗА виконує семантичну роль суб'єкта, має такі різновиди, як: схема неспрямованої дії, де є лише агенс-КРИЗА, схема односпрямованої неафективної дії, що включає агенс-КРИЗУ, який виконує певну дію стосовно пацієнса, афективної дії, де агенс-КРИЗА своєю дією спричиняє зміни афектива і, нарешті,

каузативну дію, де агенс-КРИЗА створює фактитив.

У всіх цих випадках має місце переосмислення синтаксичної структури. Схема дії передбачає антропного суб'єкта, у той час як в описуваних прикладах суб'єктом дії є референт КРИЗА, що відсилає до феномена соціокультурної дійсності, який не може виконувати дій. Для референта *crisis* типовою є схема процесу або афективного процесу, адже у цьому випадку має місце процес, який приносить негативні наслідки, але немає сили, яка б докладала свідомих зусиль для реалізації цих наслідків. Відтак, лексичне значення денотата *crisis* суперечить його синтаксичній позиції. Як наслідок, схема афективної дії [КРИЗА-агенс діє на ДЕХТО/ДЕЩО-афектив], що виявляється на поверхневому рівні аналізу, на глибинному рівні переосмислюється як схема процесу [КРИЗА-як ПРОЦЕС спричиняє зміни ДЕХТО/ДЕЩО-афектива].

Схема неспрямованої дії. У рамках референтної ситуації, відображеної схемою неспрямованої дії, концептуальний референт КРИЗА виконує роль агенса [КРИЗА-агенс діє]. Глибинна схема подібних ситуацій має такий вигляд: [КРИЗА-пацієнс є об'єктом змін]. Наявність приписуваних денотату *crisis* властивостей агенса дії, дозволяє уподібнити КРИЗУ сутностям, для яких роль агенса дії є цілком природною, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Схема неспрямованої дії містить лише одного актанта й втілюється дієслівними предикатами, вираженими неперехідними дієсловами, а також іменниковими словосполученнями з означеннями, втіленими Present Participle неперехідних дієслів (*Crisis + V i*).

Базові кореляти метафоричних асоціацій, утворених на базі схеми неспрямованої дії, включають предметні й біоморфні (антропні та зооморфні) **онтологічні** сутності.

Предметна специфікація втілюється дієсловом *to spin* [revolve rapidly, as on an axis E17 – [5] – швидко обертатися навколо осі], яке уподібнює КРИЗУ ВЕРЕТЕНУ або ДЗИЗІ:

(1) *WASHINGTON—The defiant tone taken by Egyptian President Hosni Mubarak—and widespread confusion about the meaning of his*

speech—had White House officials stumbling for their next step in a crisis that was spinning out of their control (Wall Street Journal, Feb 11, 2011).

У цьому випадку метафора має моносемантичне підґрунтя. У фокус уваги висувається така властивість кризи, як “некерованість”. Метафора реалізує *негативну утилітарну оцінку*.

Біоморфні специфікації репрезентовані дієсловом *to start* [move with a bound or sudden impulse from a position of rest OE [5] – раптово розпочати рух з позиції спокою], що втілює корелят ЖИВА ІСТОТА:

(2) *Frankly, a lot of time has passed since the start of the sovereign crisis in the euro area and we still have not completed the work* (Wall Street Journal, Feb 22, 2011).

Антропні специфікації представлені дієсловами руху типу *to come, to arrive, to leave, to go away, to enter, to come to a close, to descend, to move towards, go away*.

(3) *Well, the financial crisis came and went, and the plutonomy has survived in tact and probably even gotten stronger* (Wall Street Journal, Feb 17, 2011).

(4) *Thailand’s political crisis descended into chaos yesterday as anti-government protesters and the military fought battles on Bangkok’s streets that left at least two people dead and almost 100 injured* (The Financial Times, Apr 14, 2009).

Ці метафори побудовані на моносемантичному підґрунті, заданому слотом ДІЯ. Характер дії дозволяє ідентифікувати суб’єкта дії як ЛЮДИНУ.

Дієслово *to stumble* [lurch forward or have a partial fall as a result of missing one’s footing, catching one’s foot on an obstacle ME [5] – похитуватися або спотикатися через фізичний недолік, зачепившись за щось] реалізує **розширення** базового антропного корелята ЛЮДИНА, що СПОТИКАЄТЬСЯ:

(5) *Ireland’s Political Crisis Stumbles Towards a Sorry End* (Wall Street Journal, Jan 24, 2011).

Це розширення побудоване на полікванторному підґрунті, заданому слотами акціонального фрейму: ДІЯ (пересування у просторі) й предметного фрейму СПОСІБ ДІЇ (спотикаючись). Відтак, характер дії дозволяє не лише ідентифікувати суб’єкта дій як ЛЮДИНУ, а й встановити спосіб здійснення дій як відхилення від норми.

Встановлені антропні кореляти акцентують такі аксіологічні ознаки кризи, як “ненормальність”, “відхилення від норми” й актуалізують *негативну нормативну оцінку* “ненормально”.

Окрім антропного корелята в рамках схеми неспрямованої дії реалізується також **зооморфний** корелят КРИЗА є ТВАРИНА (КІНЬ, що СКАЧЕ ГАЛОПОМ). Засобом вербалізації цієї метафори є дієслово *to gallop* [of a horse or its rider: move at a gallop E16 [5] – про коня або наїзника: пересуватися галопом]:

(6) *European Commission sees galloping UK debt crisis* (The Telegraph, Sep 10, 2009).

Цей корелят має моносемантичне підґрунтя, визначене слотом ДІЯ, й акцентує увагу на такій онтологічній характеристиці кризи, як “динамічність”.

Схема спрямованої неафективної дії. Ця схема реалізується перехідними дієсловами, які позначають дію, що не спричиняє змін у стані об’єкта дії. У рамках ситуації, відображеної такими дієсловами, концептуальний референт КРИЗА відіграє роль агенса, який виконує певні дії стосовно пацієнса [КРИЗА-агенс діє на ДЕХТО/ДЕЩО-пацієнс]. Глибинна схема подібних ситуацій має такий вигляд: [КРИЗА є ПРОЦЕС, спрямований на ДЕХТО/ДЕЩО-ПАЦІЄНС]. Наявність приписуваних денотату *crisis* властивостей агенса неафективної дії, дозволяє уподібнити КРИЗУ сутностям, для яких роль агенса такої дії є цілком природною, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Базові кореляти метафоричних асоціацій, утворених на основі схеми односпрямованої афективної дії, є антропними специфікаціями **онтологічних** сутностей.

Одним із засобів реалізації таких метафор є дієслова *to show, to reveal, to expose* з референтом *crisis* у ролі суб’єкта вираженої ними дії. Такі предикативні конструкції реалізують метафору КРИЗА є ЛЮДИНА:

(7) *The euro crisis has shown that in times of stress the market does not distinguish between public, private and banking sector debt* (The Financial Times, Mar 2, 2011).

(8) *The economic crisis has exposed Germany's vulnerability to international markets* (The Guardian, Sep 28, 2009).

Антропні кореляти мають кілька **специфікацій**. Дієслово *to bury* у ролі предиката уподібнює референта *crisis* **МОГИЛЬЩИКУ**:

(9) *There simply weren't enough takers for a challenge that would have, inevitably, brought the general election forward by 18 months, and soon afterwards the economic crisis began to bury other considerations* (The Times, Jan 12, 2010).

Так, у контексті (9) референт *the economic crisis* подається як суб'єкт дії, яка похоронила ідею проведення виборів у строк 18 місяців.

Таким чином, базовим корелятом метафор, утворених на основі схеми неафективної дії, є онтологічна сутність, що має антропну специфікацію **ЛЮДИНА**.

Схема афективної дії. Типовими засобами об'єктивації цієї схеми є перехідні дієслова. У рамках ситуації, відображеної дієсловом афективної дії, концептуальний референт **КРИЗА** виконує роль агенса [КРИЗА-агенса діє на **ДЕХТО/ДЕЩО** афектив]. Глибинна схема подібних ситуацій має такий вигляд: [КРИЗА є **ПРОЦЕС**, що спричиняє зміни **ДЕХТО/ДЕЩО-афектива**]. Наявність приписуваних денотату *crisis* властивостей агенса афективної дії, дозволяє уподібнити **КРИЗУ** сутностям, для яких роль агенса такої дії є цілком природною, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто **ДЕХТО/ДЕЩО-корелят**].

Базові кореляти метафоричних асоціацій, утворених на основі схеми афективної дії, репрезентовані **онтологічними антропними** сутностями.

Дієслова типу *to dominate sb/ sth, to force sb/ sth to do, into doing or into a course of action* – уподібнюють **КРИЗУ ДИКТАТОРУ**:

(10) *The global economic crisis will dominate foreign policymaking over the course of the next decade in the same way that the 9/11 attacks have overshadowed security policy since 2001, David Miliband warned yesterday, writes James Blitz* (The Financial Times, Mar 25 2009).

Так у фрагменті (10) глобальна економічна криза (*the global economic crisis*) як суб'єкт дії наділяється властивостями диктатора, який визначає віхи зовнішньої політики на наступне десятиліття.

Група дієслівних мовних виразів втілює метафору-специфікацію **КРИЗА є ЗЛОВМИСНИК**. Ці вирази є різноманітними за смислом, але всі вони позначають малефактивну дію. Серед них предикативні конструкції з предикатами, вираженими вільними сполученнями дієслів типу *to dent, to claim* з прямими додатками, дієслів на кшталт *to intervene* з непрямими прийменниковим додатками (*into*).

Одним із прикладів предикатів малефактивної дії є дієслово *to dent* [make a dent in, as with a blow on a surface ІМЕ – зробити виїмку ударом на поверхні]:

(11) *Recent public opinion polls show that the heightened political crisis has dented the popularity of all major political parties and leaders* (The Financial Times, Sep 25, 2008).

У фрагменті (11) дієслово *to dent* уподібнює політичну **КРИЗУ ЗЛОВМИСНИКУ**, який зіпсував рейтинги популярності основних політичних гравців, як начебто зробивши виїмки на поверхні їх репутації.

Усі описані метафори формуються на моносемантичному підґрунті: у схемі афективної дії “ви-світлюється” лише агенс, афектив залишається “затемненим”.

Ще однією метафорою, реалізованою в рамках схеми афективної дії, є **КРИЗА є АГРЕСОР**. Ця метафора втілюється предикативними конструкціями з предикатами, вираженими вільними дієслівними словосполученнями типу *to hit* з прямими додатками.

У контексті аналізованого дискурсу дієслово малефактивної дії *to hit* [give a direct blow МЕ [5] – завдати прямого удару], як правило, вживається к пасиві:

(12) *Last year they saw record inflows that look set to continue. In part, the reversal in sentiment reflects the fact that while some emerging market economies were severely hit by the economic crisis, the overall picture was less bad than expected* (The Financial Times, Jan 12, 2010);

У наведеному прикладі агенсом дії, позначеної предикатом *hit* у формі пасиву, є референт *crisis* (*financial crisis, the economic crisis*), а пацієнтом-малефактивом – економіка різних країн, що потерпає.

Усі реалізації метафори КРИЗА є АГРЕСОР формуються на полісемантичному підґрунті, заданому слотами акціонального фрейму афективної дії: АГЕНС та АФЕКТИВ. Щодо аксіологічних характеристик корелята АГРЕСОР, він посилює негативний потенціал референта, додаючи до *негативної утилітарної* ще й *негативну етичну оцінку*.

Група дієслівних мовних виразів бенефактивної дії втілює метафору КРИЗА є ДОБРОДІЙ. Метафора реалізується за допомогою дієслова *to help* [provide a person with what is needed for a purpose OE [5] – забезпечити людину необхідним для досягнення мети], *to provide with an opportunity*:

(13) *So far it looks like the economic crisis is providing them with an opportunity rather than killing them off* (The Guardian, Sep 30, 2009).

Іншою метафорою з позитивним аксіологічним потенціалом є КРИЗА є УЧИТЕЛЬ. Ця метафора реалізується дієсловом *to teach* [show a person the way, direct, conduct, guide; impart information or the knowledge; give instruction, training or lessons in a subject OE [5] – вказувати людині дорогу, спрямовувати, вести, направляти, надавати інформацію чи знання, давати інструкції, тренування чи уроки з певного предмета]:

(14) *Remember when the economic crisis taught us the importance of saving some of our money for a rainy day?* (The Times, Jan 13, 2010).

Корелят ДОБРОДІЙ/ УЧИТЕЛЬ нейтралізує негативну оцінку референта КРИЗА й, з огляду на його корисність з точки зору суб'єкта оцінки (ДОБРОДІЙ робить добро/ УЧИТЕЛЬ навчає, як запобігти проблемам), наділяє цього референта *позитивною утилітарною оцінкою* “корисно”.

Решта корелятів репрезентовані дієслівними виразами нейтральної афективної дії. Так, дієслово *to wipe* [rub sth gently with a soft cloth, a hand, ect. as to clear the surface of dust, dirt, moisture etc. OE [5] – терти щось обережно ганчіркою, рукою тощо, щоб очистити поверхню від пилу, бруду, вологі тощо] з прямим додатком актуалізує метафору КРИЗА є ПРИБИРАЛЬНИК:

(15) *Mr Deripaska turned Rusal into a world force in aluminium before the economic crisis wiped 60 per cent off the value of the metal and left the company struggling to service its debts* (The Times, Dec 29, 2009).

Так, у (15) референт *the economic crisis* є агенсом дії, яка подібно діям ПРИБИРАЛЬНИКА, що витирає пил, “стерла” 60% ціни на метал.

Таким чином, базовим корелятом метафор, реалізованих за схемою афективної дії, є онтологічна сутність, що має антропну специфікацію ЛЮДИНА. Корелят ЛЮДИНА має малефактивні специфікації ДИКТАТОР, ЗЛОВМИСНИК і АГРЕСОР, бенефактивні специфікації ДОБРОДІЙ і УЧИТЕЛЬ й нейтральну специфікацію ПРИБИРАЛЬНИК.

Зазначені метафори актуалізують негативну утилітарну оцінку “шкідливо”, етичну “аморально” й позитивну утилітарну оцінку “корисно”. Джерелом негативної оцінки є концептуальний референт КРИЗА. У контексті дискурсу негативна оцінність референта посилюється негативно оцінним корелятом (ДИКТАТОР, ЗЛОВМИСНИК, АГРЕСОР). Джерелом позитивної оцінки є концептуальні кореляти (ДОБРОДІЙ, УЧИТЕЛЬ), які нейтралізують негативну оцінку референта.

Схема каузативної дії. Типовими засобами об'єктивації цієї схеми є перехідні дієслова, що позначають дію, яка створює нову сутність. У рамках ситуації, відображеної дієсловом каузативної дії у контексті аналізованого дискурсу, концептуальний референт КРИЗА виконує роль агенса [КРИЗА-каузатор створює ДЕХТО/ДЕЩО фактив]. Глибинна схема подібних ситуацій має такий вигляд: [КРИЗА є ПРОЦЕС, що створює фактив]. Наявність приписуваних денотату *crisis* властивостей агенса каузативної дії, дозволяє уподібнити КРИЗУ сутностям, для яких роль каузатора є цілком природною, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Базові кореляти метафоричних асоціацій, утворених на базі схеми каузативної дії, репрезентовані **онтологічними біоморфними** сутностями.

Метафори реалізуються предикативними конструкціями з предикатами, вираженими такими дієслівними словосполученнями, як *to give birth to* [bring (offspring) into the world ME [5] – народжувати], *to give rise to* [bring into existence ME [5] – давати життя], а також дієсловами *to generate* [bring into existence, produce; cause

to arise, give rise to E16 [5] – створювати; заставляти з'явитися, давати життя], які приписують референту *crisis* таку характеристику, як “здатність до народження собі подібних” й у такий спосіб уподібнюють його ЖИВІЙ ІСТОТІ:

(16) *This volume explores 'post-crisis politics,' examining how crises give birth to longer term dynamic processes of accountability and learning which are characterised by official investigations, blame games, political manoeuvring, media scrutiny and crisis exploitation*

(The Financial Times, Jun 14, 2008).

Так, у контексті (16) агенсу-референту *crisis* приписується така дія, як породження довгострокових динамічних процесів.

Таким чином, схема каузативної дії складає підґрунтя для актуалізації такого корелята КРИЗИ, як ЖИВА ІСТОТА на підставі такої властивості, як “здатність до породження потомства”. Оскільки ця здатність є необхідною запорукою життя і прогресу, цей корелят реалізує позитивну утилітарну оцінку “корисно”.

Перспективи подальшого дослідження. Перспективним є встановлення корелятивів референта КРИЗА, утворених за іншими ономасіологічними схемами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // *Metaphor and Thought* / [ed. A. Ortony]. – Cambridge : CUP, 1993. – P. 202–251. 2. Lakoff G. More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago; London : The Univ. of Chicago Press, 1989. – 230 p. 3. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / R. Dirven, Marjolyn Verspoor. – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 301 p. 4. Жаботинская С.А. Ономасіологіческие модели и событийные схемы / С.А. Жаботинская // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3–14. 5. The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. – N. Y. : OUP, 1993. – Vol. I. A-M. – 1876 p. – Vol. II – N-Z – 3801 p.

REFERENCES

Lakoff, G. (1993). *The Contemporary Theory of Metaphor*. Cambridge: CUP.
Lakoff, G. (1989). *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: The Univ. of Chicago Press.
Dirven, R. (1998). *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
Zhabotynska, S.A. (2009). Onomasiologicheskie modeli i sobytiynye shemy [Onomasiological Models and Being Schemas] *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*; 837, 3-14.
The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. (1993) N.Y.: OUP.